

С. В. Котова-Олійник

*Житомир, Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти*

ГЕНДЕРНА КУЛЬТУРА ЯК КАТЕГОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Увага до питань, пов'язаних із гендерною культурою сучасного соціуму, зумовлена постнекласичним дискурсом у науці, теоретичними і суспільно-політичними практиками імплементації концепції гендерної рівності, соціальної відповідальності та справедливості у різні галузі життя людини. Насамперед розглянемо підходи до визначення дефініції "гендерна культура". У гендерному словнику Л. Кобилянська і Т. Мельник пропонують таке визначення: "культура гендерна – сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах буття та відповідних до них потреб, інтересів і форм діяльності, зумовлена демократичним устроєм і пов'язаними з ним демократичними інституціями"¹. Вважаємо, що різні види гендерної культури можуть бути зумовлені будь-яким політичним устроєм та соціальними інститутами. Дещо доповнюють це формулювання Т. Говорун та О. Кікінежди, які вважають, що гендерна культура залежить від суспільного устрою, національних шлюбно-сімейних звичаїв і традицій, релігійних вірувань тощо². Соціальний психолог В. Москаленко визначає гендерну культуру суспільства як систему його цінностей, що "складає таку надіндивідуальну загальнообов'язкову поза-генетично задану програму, яка наказує індивідам відповідати певним соціокультурним експектаціям відносно прийнятих для даного суспільства "зразків" поведінки і зовнішнього вигляду чоловічої або жіночої статі"³. Таким чином, гендерна культура відтворює, закріплює і формує відмінності між статями в особистому, родинному й соціальному житті. Розглянуті вище визначення, представляють лише часткові аспекти цього складного і багатозначного явища.

Виходячи з соціально-філософського визначення поняття "культура" та розглянутих дефініцій "гендерної культури", можна запропонувати наступне формулювання цього поняття: гендерна культура – це система уявлень, цінностей, знань, норм, інтересів та потреб, які формують соціокультурні аспекти статі, встановлюють відповідні статуси жінок і чоловіків, визначають їхні ролі, взаємовідносини й моделі поведінки у різних сферах життя, впливають на форми та результати творчої діяльності статей, визначають їхнє місце у картині світу.

¹ Мельник Т., Кобилянська Л. 50/50 : Сучасне гендерне мислення : Словник / Т. Мельник, Л. Кобилянська. – К. : К.І.С., 2005. – 280 с. – С. 123.

² Говорун Т., Кікінежди О. Гендерна психологія : навч. посібник / Т. Говорун, О. Кікінежди. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 308 с. – С. 303.

³ Москаленко В. В. Гендерна культура суспільства. Гендерні норми / В. В. Москаленко // Соціальна психологія [Електронний ресурс] / Режим доступу : [http://bookbrains.com/book_420_chapter_154_%3Cspan_style='font-size:12.0pt;">http://bookbrains.com/book_420_chapter_154_%3Cspan_style='font-size:12.0pt;](http://bookbrains.com/book_420_chapter_154_%3Cspan_style='font-size:12.0pt;)

Зважаючи на соціально-філософське визначення гендерної культури, можна виділити наступні функції: світоглядну, аксіологічну, нормативно-регулятивну, адаптаційну, гуманістичну, комунікативну, виховну та ін. Соціально-філософський зміст гендерної культури як соціального явища суспільного життя, на нашу думку, розкривається у забезпеченні умов для всебічного розвитку особистості, гармонійної соціалізації, самореалізації, гуманізації людини й суспільства.

Гендерна культура як категорія соціальної філософії має містити відповідні компоненти. Вважаємо, що серед них має місце гендерна (суспільна та індивідуальна) свідомість, гендерний світогляд, гендерні уявлення, гендерні знання, гендерні очікування, гендерні цінності, гендерні стереотипи, гендерні ролі, гендерні відносини, гендерна чутливість, гендерна поведінка, гендерно-специфічні потреби, інтереси, форми та результати творчої діяльності, гендерна компетентність особистості тощо. С. Матюшкова класифікує гендерну культуру за психологічними проявами – фемінна, маскулінна, андрогінна; за формою прояву – жіноча, чоловіча, безстатева тощо; за владними відносинами – матріархатна, патріархатна, біархатна (егалітарна, партнерська)¹. Розглянемо детальніше гендерну культуру, диференційовану за владними відносинами.

У більшості сучасних дефініцій матріархат визначається як форма суспільного устрою, у якому сімейна та політична влада належить жінкам, тому у системі матріархатних гендерних відносин мати користується найбільшим впливом і найвищим авторитетом². Основи теорії матріархату вперше сформулював німецький історик Й. Я. Бахофен, підґрунтям для поширення якої слугували археологічні артефакти, міфи, роль жінок у ритуалах, культу Великих Богинь, так звані "матріархатні міфи" тощо³. Проте за цими даними неможливо стверджувати про реальну владу жінок у соціальному бутті, співрозмірну тій, яку мали чоловіки за патріархату, тому теорія матріархату – "гіпотетична форма суспільного устрою", яка є чоловічим винаходом – роблять висновок Р. Айслер, М. Гімбутас, О. Кісь та ін. вчені. Ці ж дослідниці вважають, що між так званим матріархатом та патріархатом існував егалітарний лад (середина I тис. до н.е.), за якого стосунки між жінками і чоловіками визначались через партнерство, рівноправність, взаємну повагу. Свідченням цього є унікальна цивілізація критської культури, описана Р. Айслер⁴.

Про паритетність у стосунках між жінками і чоловіками свідчать також тексти раннього християнства, канонічні й неканонічні Євангелія, праці сучасних дослідників релігії⁵. Погоджуємось із Р. Айслер, що за егалітарною (партнерською,

¹ Матюшкова С. Основы гендерной культуры : программа спецкурса для старшеклассников / С. Матюшкова : [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://vashpsixolog.ru/educating-students/85-courses-for-pupils/>.

² Мельник Т., Кобелянська Л. 50/50 : Сучасне гендерне мислення : Словник / Т. Мельник, Л. Кобелянська. – К. : К.І.С., 2005. – 280 с. – С. 130.

³ Кісь О. Кого оберігає Берегиня, або Матріархат як чоловічий винахід / Оксана Кісь : [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://linguistics.kava.kiev.ua/publications/2008/06/20/kogo_oberigae_beregi_73.html.

⁴ Айслер Р. Чаша та меч : Наша історія, наше майбутнє / Ріане Айслер. – К. : Сфера, 2003. – 355 с. – С. 38.

⁵ Біблія / Українське Біблійне товариство, 1992. – 296 с.; Бер-Сижель Э. Служение женщины в церкви / Элизабет Бер-Сижель. – М. : ББИ им. св. ап. Андрея, 2002. – 215 с.; Свенцицкая И., Трофимова М. Апокрифы

паритетною, "гіланічною", "біархатною") гендерною культурою реальне майбутнє людства, збереження і розвиток усієї екосистеми Землі, частиною якої є людина. Подібні міркування зустрічаємо також у праці К. Карпенко "Природа і жінка: Перспективи екофемінізму в Україні" (2005), дисертаційних дослідженнях Т. Власової (2007) та О. Артем'євої (2007), у яких дослідниці, аналізуючи сучасні гендерні студії, наголошують на важливості етики турботи та відповідальності (за К. Гілліган), які здатні трансформувати цінності техногенної цивілізації.

Перехід до патріархатної гендерної культури у багатьох європейських суспільствах відбувся з освоєнням кочового способу життя та скотарської діяльності, а також виникненням приватної власності. В основі патріархату лежить авторитет батька; відносини у сім'ї та суспільстві будуються на "патріархатних принципах панування-підлеглості, управління-залежності, сили-підкорення, наказу-залежності, репресивності-абсолютної згоди, агресивності-покірності", ґрунтуються на ідеології "природного призначення" жінки¹, традиційному ставленні до її ролей та обов'язків, місця у соціальній ієрархії, масовій експлуатації жіночого тощо.

Щодо домінуючого виду гендерної культури в українському суспільстві, то з одного боку, українці відкриті до ідей демократії, рівності, толерантності, справедливості. З другого – сучасний культурно-інформаційний та соціально-політичний простір насичений проявами шовінізму, ксенофобії, гомофобії, дискримінації за ознакою статі, що виражається у стереотипних образах, текстах та контекстах, які принижують, зневажають і знеособлюють жінок і чоловіків, обмежують їхні права, звужують можливості для ідентифікації, соціалізації, гармонійного розвитку й самореалізації особистості у соціумі. Зазначені прояви дозволяють говорити про низький рівень гендерної культури як на рівні окремої особистості, так і на рівні українського суспільства загалом.

Тому для сучасного українського соціуму актуальне питання формування егалітарної гендерної культури, яке є складним та комплексним процесом, для забезпечення дієвого результату якого потрібна система цілеспрямованих взаємопов'язаних заходів, напрямів і форм роботи, здатних реально змінити існуючу ситуацію. Перспективу розвитку гендерних взаємодій у рівності можливостей жінок та чоловіків можна сформувати й інституалізувати які можна через гендерну освіту. Такий підхід дозволить реально вплинути на зміну ситуації, як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі, щоб паралельно боротися не тільки з наслідками, а й з причинами низького рівня гендерної культури особистості та суспільства загалом.

древних християн : Исследование, тексты, комментарии / И. Свенцицкая, М. Трофимова / Акад. обществ, наук при ЦК КПСС. Ин-т науч. атеизма; Редкол.: А. Ф. Окулов (пред.) и др.- М. : Мысль, 1989. – 336 с.

¹ Мельник Т., Кобелянська Л. 50/50 : Сучасне гендерне мислення : Словник / Т. Мельник, Л. Кобелянська. – К. : К.І.С., 2005. – 280 с. – С. 158.